Milica Mirkulovska
Uniwersytet Cyryla i Metodego
Skopje

Potrzeba koordynacji programów w zakresie językoznawstwa ogólnego, gramatyki języka ojczystego i gramatyki języka obcego

1. Studia polonistyczne, tzn. **główny kierunek (A),** który obowiązkowo jest dwukierunkowy, i **drugi główny kierunek (B),** tak samo jak rusycystyka i bohemistyka, na naszej uczelni są ukształtowane tak, żeby mogły sprostać zapotrzebowaniu slawistów (i szerzej – filologów) znających język swojej specjalizacji (polski, rosyjski, czeski) i zdolnych skonfrontować go ze swoim językiem ojczystym (macedońskim). Te studia, oczywiście, dają rezultaty, biorąc pod uwagę, że znaczna liczba naszych studentów po dyplomie (na kierunku A i B) pracuje na naszym Uniwersytecie, w Instytucie Języka Macedońskiego, MANU, Akademii Pedagogicznej, jako lektorzy języka macedońskiego w Polsce itp.

Polonistykę w Macedonii w Katedrze Slawistyki Wydziału Filologicznego „Blaże Koneski" Uniwersytetu „Sv. Kiril i Metodij" w Skopje można studiować na trzech poziomach:

1. Od roku szkolnego **1995/1996 jako kierunek A** – tzn. przedmiot główny przez 4 lata; około 22 godzin tygodniowo i z obowiązkowym wyborem drugiego głównego kierunku (kierunek B), zakończony pisaniem pracy dyplomowej konfrontatywnej macedońsko-polskiej: językowej albo literackiej. Zgodnie z potrzebami Republiki Macedonii zapisy na kierunek A są ograniczone rocznikowo, tzn. że kiedy jeden rocznik kończy studia polonistyczne, w następnym roku szkolnym rusza nowy nabór. Pierwszy rocznik polonistów z kierunku A skończył studia w roku szkolnym 1997/1998 i w następnym 1998/1999 ruszył kolejny, który obecnie jest na drugim roku studiów.

2. Od roku szkolnego **1983/1984 jako kierunek B** – tzn. jako drugi przedmiot główny przez 3 lata; 8 godzin tygodniowo; pisanie konfrontatywnej pracy seminaryjnej macedońsko-polskiej językowej albo literackiej.

3. Od roku szkolnego **1968/1969 jako kierunek C** – jako język pomocniczy przez rok albo dwa; 4 godziny tygodniowo; kurs zapewnia bierną znajomość języka, korzystanie z literatury przedmiotowej w języku polskim w ramach studiowanych głównych kierunków A i B na Wydziale Filologicznym i minimum komunikacji w środowisku polskim.

Podnoszenie poziomu polonistyki od lektoratu do głównego kierunku A i drugiego głównego kierunku B było możliwe dzięki obecności i staraniom Zuzanny Topolińskiej. Obecna kadra polonistyczna w składzie: Germanija Ljorovska, profesor literatury polskiej, Milica Mirkulovska, docent gramatyki języka polskiego, Lidija Tanuševska, młodszy asystent języka polskiego, stara się utrzymać już osiągnięty poziom i tradycję pracy dydaktycznej i naukowej.

Studia polonistyczne mają za zadanie ukształtować profil lingwistyczny, zgodnie z potrzebami Republiki Macedonii. Z przedstawionego w skrócie programu studiów polonistycznych (kierunek A i B) wynika, że bardzo jest potrzebna koordynacja w ramach nauczania językoznawstwa ogólnego, gramatyki języka macedońskiego i gramatyki języka polskiego – po pierwsze, oraz koordynacja między nauczaniem gramatyki języka polskiego i lektoratem, po drugie.

2. Wskazane zasady chciałabym zilustrować, przedstawiając sposób opanowania tradycyjnie rozumianej kategorii przypadka w języku polskim przez studentów macedońskich, którzy studiują polonistykę. Język macedoński należy do rodziny języków analitycznych. W swojej ewolucji, pod wpływem bałkańskiego kontekstu językowego, język macedoński (a także język bułgarski i niektóre dialekty południowoserbskie) zatracił między innymi morfologiczne sygnały przypadka – deklinację. To znaczy, że z typologicznego punktu widzenia jest bardziej podobny do francuskiego, angielskiego niż do genetycznie pokrewnego języka polskiego (język zachodniosłowiański). Narzucona przez predykat potrzeba określania ról poszczególnych uczestników w zdarzeniu istnieje w języku macedońskim, tak samo jak w języku polskim. Różnica polega na tym, że na poziomie morfosyntaktycznym język macedoński wykorzystuje inne środki niż język polski. Dlatego w nauczaniu gramatyki języka polskiego wychodzimy od poziomu znaczenia danej jednostki językowej i staramy się ustalić, jakie mechanizmy na poziomie morfosyntaktycznym w języku polskim służą do wyrażania tego samego znaczenia. Akceptujemy więc współczesną teorię języka, która w analizie wy-

chodzi od poziomu semantycznego – to teoria języka przedstawiona w *Gramatyce współczesnego języka polskiego*[1].

W procesie przedstawiania kategorii przypadka macedońskim polonistom bardzo pomocne okazuje się zastosowanie tzw. antropocentrycznej teorii języka do systemu przypadkowego w językach słowiańskich, przedstawione w artykułach Zuzanny Topolińskiej (jedna z autorów wspomnianej *Gramatyki...*), a także w jej ostatniej książce na ten temat *Język, człowiek, przestrzeń*[2]. W pracach tych rozróżniono opozycję **stosunek przypadkowy** (na poziomie syntaktycznym) – **morfosyntaktyczny sygnał stosunku przypadkowego.** W języku polskim są to przeważnie morfologiczne końcówki (+ poszczególne przyimki), a w języku macedońskim przyimki, rodzajnik, repliki zaimków, linearyzacja). Uznaje się, że we wszystkich językach, które mają opozycję *verbum* : *nomen*, każdy stosunek przypadkowy jest semantycznie motywowany. Stosunek przypadkowy to funkcja syntaktyczna grupy imiennej (prymarnie motywowana semantycznie) w wyrażeniu zdaniowym.

Stosunki przypadkowe w wyrażeniu zdaniowym powstałym w rezultacie mechanizmu predykacji są podzielone na adwerbalne (które narzuca *verbum*) i adnominalne (które narzuca *nomen*). W pierwszym typie to predykat (pierwszego rzędu) narzuca stosunek przypadkowy: nominatywny, akuzatywny, datywny i instrumentalny. W drugim typie to genetywny stosunek przypadkowy narzuca grupa imienna w wyrażeniu zdaniowym innej grupie imiennej w tym samym wyrażeniu zdaniowym. Studentom sugerujemy następującą klasyfikację stosunków przypadkowych:

1. Nominatywny stosunek przypadkowy: prymarnie jego nosicielem jest pierwszy człowiek, który uczestniczy w zdarzeniu. W języku polskim na poziomie morfosyntaktycznym to jest grupa imienna w nominatywie (z morfologicznym sygnałem nominatywu); w języku macedońskim to jest grupa imienna z rodzajnikiem albo bez rodzajnika, bez przyimka, np.:

Anna *czyta*	**Ana** *čita*
Książka *leży* na stole	**Knigata** *se naoga* na masata

2. Akuzatywny stosunek przypadkowy: prymarnie jego nosicielem jest pierwszy przedmiot materialny uczestniczący w zdarzeniu. W języ-

[1] *Gramatyka współczesnego języka polskiego.* T. 1: *Składnia.* Red. Z. Topolińska. Warszawa 1984; T. 2: *Morfologia.* Red. R. Grzegorczykowa, R. Laskowski, H. Wróbel. Warszawa 1998.

[2] Z. Topolińska: *Język, człowiek, przestrzeń.* Warszawa–Kraków 1999; Eadem: *Polski - Makedonski. Gramatika konfrontacija 3. Studii od Morfosintaksata.* Skopje 2000.

ku polskim akuzatywny stosunek przypadkowy na poziomie morfosyntaktycznym to grupa imienna posiadająca sygnał morfologiczny akuzatywu; w języku macedońskim jest to grupa imienna z rodzajnikiem albo bez rodzajnika, bez przyimka, z możliwością reduplikacji zaimków, np.:

Anna *czyta* książkę	Ana *čita* **kniga**
Anna czyta **tę** książkę	Ana **ja** *čita* **knigata**

3. Datywny stosunek przypadkowy: prymarnie jego nosicielem jest drugi człowiek, który uczestniczy w danej sytuacji, np.:

Anna *daje* książkę Piotrowi	Ana (mu) *dava* kniga **na Petar**
	Ana (mu) (ja) *dava* kniga **na Petar**

W języku polskim konstrukcję wyrażającą datywny stosunek przypadkowy stanowi grupa imienna z morfologicznym sygnałem datiwu. W języku macedońskim tejże konstrukcji odpowiada grupa imienna z przyimkiem *na* (z rodzajnikiem albo bez; z reduplikacją zaimków).

4. Instrumentalny stosunek przypadkowy: prymarnie jego nosicielem jest drugi obiekt materialny, który uczestniczy w akcji wykonywanej przez człowieka, np.:

Anna *napełnia* beczkę wodą	Ana *polni* kofa **so voda**
Anna *kroi* chleb nożem	Ana *seče* leb **so nož**

albo

Anna *rozmawia* **z** Piotrem	Ana *zboruva* **so Petar**

W języku polskim instrumentalny stosunek przypadkowy można wyrazić za pomocą grupy imiennej z morfologicznym sygnałem instrumentalu; jeżeli to jest człowiek albo tzw. faktor towarzyszący, to wyraża go grupa imienna z morfologicznym sygnałem instrumentalu i przyimkiem *z/ze*. W języku macedońskim jest to grupa imienna (bez rodzajnika) z przyimkiem *so*.

5. Lokatywny stosunek przypadkowy: prymarnie jego nosicielem jest lokalizacja w przestrzeni, w szerokim sensie (kierunek od/do itp.), w której dzieje się akcja, zdarzenie, np.:

Anna *mieszka* **w** Warszawie	Ana *živee* **vo Varšava**
Anna *siedzi* **pod** drzewem	Ana *sedi* **pod drvo**
Jadę **na** wydział	*Odam* **na fakultet**
Anna *chodzi* **do** szkoły	Ana *odi* **vo školo**
	Se *nabližuva* **kon šumata**

W języku polskim lokatywny stosunek przypadkowy można wyrazić, wprowadzając grupę imienną z morfologicznym sygnałem miejscownika i z przyimkiem oraz z poszczególnymi przyimkami i morfologicznymi sygnałami biernika (np. *na* + biernik), narzędnika (np. *pod/nad* + narzędnik), dopełniacza (np. *od/do* + dopełniacz), celownika (np. *k/ku* + celownik). W języku macedońskim jest to grupa imienna, bez rodzajnika i z odpowiednim przyimkiem.

6. Genetywny stosunek przypadkowy: prymarnie, odbija relację część – całość, posesywność itp., np.:

noga ***Piotra****, auto* ***Piotra*** *nogata* ***na Petar****, avtomobilot* ***na Petar***
szklanka ***mleka****, bochenek* ***chleba*** *čaša* ***mleko****, vekna* ***leb****...*

W języku polskim genetywny stosunek przypadkowy można wyrazić, posługując się grupą imienną z morfologicznym sygnałem genetywu w funkcji określenia drugiej grupy imiennej w tym samym wyrażeniu zdaniowym; w języku macedońskim to jest grupa imienna z przyimkiem albo bez przyimka, pełniąca funkcję określenia drugiej grupy imiennej w tym samym wyrażeniu zdaniowym.

Stosowanie tej teorii języka w przedstawianiu kategorii przypadka zapewnia, że student Macedończyk nabywa świadomość, że w języku istnieją tzw. stosunki przypadkowe (jako uniwersalia, obecne we wszystkich językach mających opozycję *verbum* : *nomen*), ale że różni się sposób wyrażania ich w poszczególnych językach: w językach syntetycznych (przede wszystkim za pomocą sygnałów morfologicznych); w językach analitycznych (za pomocą przyimków, rodzajnika, reduplikacji zaimków, linearyzacji). Taki sposób (funkcjonalny) jest łatwiejszy do opanowania niż tradycyjny, który proponuje proste zapamiętywanie końcówek przypadkowych, bez wyjaśnienia ich funkcji w zdaniu i bez możliwości jakiegokolwiek przyporządkowania na poziomie formalnym do sytuacji w języku ojczystym (ponieważ na płaszczyźnie formalnej takich końcówek nie ma). W tym sensie bardzo jest ważna koordynacja wykładów z gramatyki z zajęciami lektorskimi z języka polskiego, na których studenci powinni by automatyzować stosowanie pomocnych reguł w kontekście wszystkich już opanowanych (z teoretycznego punktu widzenia) językowych problemów.

Właśnie tu można dostrzec konieczność koordynacji kursu językoznawstwa ogólnego z innymi zajęciami, żeby student umiał ulokować proponowaną mu przez nas teorię języka wśród różnych teorii języka (współczesnych i ewentualnie starszych). To znaczy, że kurs językoznawstwa ogólnego musiałby zawierać nie tylko informacje dotyczące historii językoznawstwa, lecz również przegląd siatek pojęciowych i termi-

nologicznych związanych z różnymi teoriami języka. Nauczanie gramatyki języka ojczystego powinno też odbywać się mniej więcej w ramach tej samej siatki pojęciowej, tzn. również w ramach współczesnej teorii języka, która by wychodziła z poziomu znaczenia na poziom wyrażania (tj. poziom morfosyntaktyczny), omijając poszczególne problemy języka macierzystego (języka macedońskiego). Wtedy student, który zdecydował się na uniwersytecką specjalizację lingwistyczną, miałby okazję stosować w rzeczywistości nabytą wiedzę z zakresu teorii języka i zajmować się zagadnieniami językoznawczymi.